

دانشگاه هنر اصفهان

دانشکده معماری و شهرسازی

گروه معماری

پایان نامه کارشناسی ارشد

رشته معماری گرایش مطالعات معماری ایران

بررسی ویژگی های معماری منظر روستا - شهر جماران تهران

استاد راهنما:

دکتر مجید صالحی نیا

استاد مشاور:

دکتر محمد عمومی

دانشجو:

آرش خداداد

شهریورماه ۱۳۹۰

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اظهار نامه‌ی دانشجو

اینجانب آرش خداداد دانشجوی دوره کارشناسی ارشد رشته معماری گرایش مطالعات معماری ایران گروه معماری دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه هنر اصفهان به شماره‌ی دانشجوی ۸۲۱۱۴۰۷۱۰۲ گواهی مینمایم که تحقیقات ارائه شده در این پایان نامه با عنوان بررسی ویژگی‌های معماری منظر روستا- شهر جماران تهران توسط شخص اینجانب انجام شده و صحت و اصالت مطالب نگارش شده مورد تأیید می باشد و در موارد استفاده از کار دیگر محققان به مرجع مورد استفاده اشاره شده است. همچنین گواهی می نمایم که مطالب مندرج در پایان نامه تاکنون برای دریافت هیچ نوع مدرک یا امتیازی توسط اینجانب یا فرد دیگری ارائه نشده است و در تدوین متن پایان نامه چارچوب مصوب دانشگاه را به طور کامل رعایت کرده‌ام.

امضاء دانشجو:

تاریخ:

کلیه حقوق مادی مترتب بر نتایج مطالعات، ابتکارات و نوآوری های ناشی از تحقیق، همچنین چاپ و تکثیر، نسخه برداری، ترجمه و اقتباس از این پایان نامه کارشناسی ارشد، برای دانشگاه هنر اصفهان محفوظ است. نقل مطالب با ذکر منبع بلامانع است.

دانشگاه هنر اصفهان

دانشکده معماری و شهرسازی

گروه معماری

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته معماری گرایش مطالعات معماری ایران

آقای آرش خداداد تحت عنوان

بررسی ویژگی های معماری و منظر روستا - شهر جماران تهران

ارایه شده به مدیریت تحصیلات تکمیلی دانشگاه به عنوان بخشی از فعالیت های تحصیلی لازم برای درجه‌ی کارشناسی ارشد که در تاریخ..... توسط هیأت داوران زیر بررسی و با نمره..... درجه..... به تصویب نهایی رسید.

۱- استاد/ استادان راهنمای پایان نامه آقای/خانم دکتر با مرتبه علمی امضاء

۲- استاد/ استادان مشاور پایان نامه آقای/خانم دکتر با مرتبه علمی امضاء

۳- استاد/ استادان داور داخل گروه آقای/خانم دکتر با مرتبه علمی امضاء

۴- استاد/ استادان داور خارج از گروه آقای/خانم دکتر با مرتبه علمی امضاء

امضای مدیر گروه

با تشکر فراوان از اساتید گرانقدر
و همه کسانی که مرا در ارائه این پایان نامه یاری نمودند.

Art University of Isfahan
Faculty of Architecture and Urbanism
Department of Architecture

M.A. Thesis

Survey of Landscape Architecture Specifications Of
Jamaran Urban-Village in Tehran

Supervisor:
Dr. Majid Salehinia

Advisor:
Dr. Mohammad Omumi

By:
Arash Khodadad
September,2011

Abstract

Due to rapid urban development following the rapid economical, political and social transformation of societies, physical expansion of cities occurs beyond the scope of the surrounding lands to the adjacent habitats that had formed as self-sufficient villages throughout history. Mentioned Villages changed first to the marginal habitats of the city and then to regions within cities because of continuous urban development. Current neighborhoods like Jamaran, Deh Vanak, Evin, Imamzade Qasem and etc are regions of Tehran that are located in current range of the city and had been independent villages with relationships with each other not long ago.

Complexity of social, economical, cultural, physical and traffic in the region of Jamaran as a mountainous village in Shemiran in the past and combination of rural and urban features in different aspects causes the region not having complete specifications of a village, nor qualities of an urban society. Also relation of this region with the political revolution of Iran makes it more important to recognize this urban texture much better to plan deliberately and this complex relationship leads to inefficiency and insufficiency of subjective and local plans.

Current paper investigates the landscape future of Jamaran urban-village in eight steps based on the J.B.Jackson landscape study theory. First step is historical investigation; second step is a study on spatial arrangement. Third step includes the outer ways, fourth steps investigates urban grids, fifth step studies analyzes the special characteristics of the residential zones of Jamaran, sixth steps studies special landmarks, seventh step studies the formal future and architectural details beside investigating domestic materials, eighth steps researches the special rituals and ceremonies and finally the last process of investigation studies the special cultivation principles.

Landscape of Jamaran is influenced by lots of historical happenings while its spatial arrangement remains simple and rural and it has an organic rural grid which merged to the firm and rigid grid of the city on its edges. Landscape symbols in Jamaran includes buildings, spaces, elements, views, and perspectives, and details that their continuation and revitalizing the historic structure lead to preservation of collective memories and landscape architecture of Jamaran.

Keywords: Urban-village / Jamaran in Tehran / Landscape Architecture/ Architecture of Shemiran / Historical context.

چکیده:

با روند رو به رشد توسعه که در پی تحولات سریع اقتصادی، سیاسی و اجتماعی جوامع اتفاق می‌افتد، دامنه گسترش کالبدی شهرها فراتر از اراضی پیرامونی رفته و به سکونتگاه‌های مجاور که به شکل روستاهایی خودکفا در طول تاریخ شکل گرفته‌اند، می‌رسد. روستاهای مورد اشاره در ابتدا به عنوان سکونتگاه‌های حاشیه شهر و با ادامه روند گسترش شهری به شکل محلاتی درون شهرها تغییر چهره می‌یابند. جماران، امامزاده قاسم، چیدر، ده ونک، اوین، درکه، فرحزاد، طرشت و بسیاری دیگر از محله‌ها که در محدوده کنونی شهر تهران قرار گرفته‌اند، در گذشته‌ای نه چندان دور روستاهایی بوده‌اند که در عین خودکفایی مناسبات بسیاری نیز با یکدیگر داشتند.

پسچیدگی اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، کالبدی و ترافیکی در محله جماران که در گذشته به عنوان یک روستای کوهستانی در شمیران مطرح بوده است و تلفیقی از خصوصیات روستایی و شهری در ابعاد مختلف را دارا می‌باشد موجب می‌شود که این مجتمع زیستی نه از خصوصیات منظری کامل یک روستا برخوردار بوده و نه ویژگی‌های منظری یک جامعه شهری را در خود داشته باشد. همچنین پیوند خوردن این محله با فرهنگ سیاسی - انقلابی ایران بر اهمیت شناخت علمی منظری این بافت می‌افزاید.

این تحقیق با مبنا قرار دادن نظریه مطالعه منظر ج.ب.جکسن به بررسی ویژگی‌های معماری منظر روستا - شهر جماران در تهران می‌پردازد که مشتمل بر نه مرحله شناسایی است. این نه مرحله عبارتند از: سیر تحول، مطالعات تاریخی و نام‌های تاریخی، سازماندهی فضایی، دسترسی‌های برون محله‌ای (جاده‌ای)، شبکه بندی و معابر محله، ویژگی‌های منظر بافت و مسکن، عناصر شاخص منظر محله شامل طبیعی و مصنوع، ویژگی‌های کالبدی و جزئیات معماری منظر و مصالح بومی، اتفاقات خاص تاریخی و مراسم‌های ویژه نهم اصول و اعتقادات طرح کاشت.

جماران همواره شاهد اتفاقات تاریخی متعددی بوده که بر ویژگی‌های کنونی منظر آن تاثیر بسیار داشته است، سازمان فضایی آن مانند بسیاری از روستا - شهرها به همان حالت ساده و ابتدایی باقی مانده و شبکه بندی آن بیش از آن که یک شبکه بندی منظم شهری باشد، یک شبکه بندی ارگانیک روستایی بوده که در مواجهه با مسیرهای برون محله‌ای با شبکه منظم شهری تلفیق شده است. نمادهای منظر در جماران شامل معماری ابنیه، عرصه‌ها یا فضاها، باز شهری، عناصر جزء معماری، نظرگاه‌ها، منظر بام، چشم‌اندازهای طبیعی و مصنوع، جزئیات ساخت معماری مانند مصالح، بافت، رنگ و سایه روشن و پوشش گیاهی می‌باشد که مطالعه و شناخت این ویژگی‌ها موجب آشنایی هر چه بیشتر پژوهشگران در زمینه منظر روستا - شهرها خواهد بود.

کلید واژه‌ها:

روستا - شهر، جماران تهران، معماری منظر، معماری شمیرانی، بافت تاریخی.

فهرست مطالب

عنوان

صفحه

فصل اول : کلیات تحقیق.....	۲
۱-۱- مقدمه.....	۲
۲-۱- بیان مسأله (تعریف موضوع پژوهش).....	۳
۳-۱- اهمیت و ضرورت موضوع پژوهش.....	۳
۴-۱- اهداف پژوهش.....	۴
۵-۱- چارچوب مطالعه منظر مورد پژوهش بر اساس نظریه ج.ب.جکسن.....	۴
۶-۱- روش پژوهش.....	۷
۷-۱- قلمرو مکانی پژوهش.....	۸
۸-۱- قلمرو زمانی پژوهش.....	۸
۹-۱- روش نمونه گیری و تعیین حجم نمونه.....	۸
۱۰-۱- ابزارهای گردآوری داده ها.....	۸
۱۱-۱- روش تجزیه و تحلیل داده ها.....	۹
۱۲-۱- محدودیت های پژوهش.....	۹
۱۳-۱- شرح واژه ها و اصطلاحات به کار رفته در پژوهش.....	۹
۱-۱۳-۱- معماری منظر.....	۹
۲-۱۳-۱- عناصر معماری منظر.....	۱۱
۳-۱۳-۱- راهبردهای معماری منظر.....	۱۴
۴-۱۳-۱- محله.....	۱۵
۵-۱۳-۱- مرکز محله.....	۱۵
۶-۱۳-۱- فضای شهری و فضای جمعی.....	۱۶
۱-۱۴-۱- نتیجه گیری و تاثیر در نتایج مورد انتظار پژوهش.....	۱۷
فصل دوم : مروری بر تحقیقات مشابه داخلی و خارجی.....	۲۱
۱-۲- مقدمه.....	۲۱
۲-۲- شهر گرایی خرد (دهکده های شهری)- نو شهر گرایی.....	۲۱
۱-۲-۲- شکل شهر سازگار با محیط زیست.....	۲۳
۲-۲-۲- محله به عنوان واحد ساخت شهر.....	۲۴
۳-۲-۲- میلیونوم ویلیج.....	۲۵
۳-۲-۳- ضرورت حفظ هویت در روند نوسازی شهری.....	۲۶

۲۶	۱-۳-۲- روستا- شهر باغ فیض تهران.....
۲۷	۲-۳-۲- محله عودلاجان تهران.....
۳۰	۴-۲- نتیجه گیری و تاثیر در نتایج مورد انتظار پژوهش.....
۳۲	فصل سوم : تاریخچه حوزه نمونه موردی.....
۳۲	۱-۳- مقدمه.....
۳۲	۲-۳- منطقه قصران.....
۳۳	۱-۲-۳- سیر تاریخی.....
۳۸	۲-۲-۳- کتب تاریخی.....
۳۹	۳-۲-۳- معماری.....
۳۹	۳-۳- شمیران.....
۴۳	۴-۳- جماران.....
۴۳	۱-۴-۳- کتب تاریخی.....
۴۴	۲-۴-۳- جماران ۱۳۲۵.....
۴۷	۳-۴-۳- وجه تسمیه.....
۴۸	۵-۳- نتیجه گیری و تاثیر در نتایج مورد انتظار پژوهش.....
۵۰	فصل چهارم : مطالعات جامع منظر نمونه موردی (محله جماران تهران).....
۵۰	۱-۴- مقدمه.....
۵۰	۲-۴- سازمان فضایی.....
۵۰	۱-۲-۴- موقعیت و همجواری ها.....
۵۱	۲-۲-۴- مطالعه سیر تحول محله و ترسیم سازمان فضایی.....
۵۲	۳-۴- دسترسی های برون محله ای.....
۵۲	۴-۴- شبکه بندی و معابر درون محله.....
۵۲	۱-۴-۴- ساختار نظام ارتباطی درون محله ای.....
۵۳	۲-۴-۴- محور های حرکتی شاخص محله.....
۵۵	۳-۴-۴- خط آسمان در معابر محله.....
۵۷	۴-۴-۴- گونه شناسی معابر.....
۵۸	۵-۴-۴- توالی های دید در معابر محله.....
۵۹	۵-۴- ویژگی های منظر بافت و مسکن در محله.....
۵۹	۱-۵-۴- کاربری اراضی موجود.....

۵۹ ۴-۵-۲- سابقه سکونت ساکنان فعلی
۶۰ ۴-۵-۳- تمایل به ماندگاری ساکنین و مشکلات محله
۶۰ ۴-۵-۴- گونه شناسی بافت
۶۲ ۴-۵-۵- منظر بام جماران
۶۳ ۴-۵-۶- خانه های جماران و شمیران
۶۴ ۴-۶-۶- عناصر شاخص منظر محله
۶۴ ۴-۶-۱- معماری های منظرین شاخص محله
۶۹ ۴-۶-۲- عناصر منظر طبیعی
۷۰ ۴-۷-۷- ویژگی های کالبدی و جزئیات معماری منظر و مصالح محلی
۷۰ ۴-۷-۱- نوع سقف، سازه و اسکلت
۷۱ ۴-۷-۲- طبقات
۷۱ ۴-۷-۳- مصالح / رنگ / جزئیات
۷۲ ۴-۷-۴- دیگر ویژگی های معماری منظر
۷۴ ۴-۸-۸- آئین ها، مراسم و اتفاقات خاص
۷۴ ۴-۸-۱- جشن ها و اعیاد
۷۵ ۴-۸-۲- فضاهای آئینی
۷۵ ۴-۹-۹- اصول و اعتقادات کاشت
۷۶ ۴-۱۰-۱۰- نتیجه گیری
۷۹ فصل ششم : نتایج پژوهش
۷۹ ۵-۱-۱- ارزیابی مشخصات معماری منظر
۸۱ ۵-۲-۲- مهمترین عوامل تشکیل دهنده منظر محله جماران
۸۹ فهرست منابع و مآخذ

فهرست اشکال

صفحه	عنوان
۷	شکل (۱-۱): رابطه روش تحقیق از نظر هدف و روش.....
۱۶	شکل (۲-۱): رابطه فرهنگ الگوی رفتاری و نحوه استفاده از فضا.....
۵۰	شکل (۱-۴): موقعیت جماران در تهران.....
۵۱	شکل (۲-۴): همجواری ها و محور های مرتبط کننده سایت.....
۵۱	شکل (۳-۴): سیر تحول محدوده ۱۳۳۵-۱۳۴۸-۱۳۷۴.....
۵۲	شکل (۴-۴): سازمان فضایی ده جماران- ۱۳۳۵.....
۵۲	شکل (۵-۴): سازمان فضایی ده جماران- ۱۳۹۰.....
۵۴	شکل (۶-۴): دید از بالا به میدان جماران.....
۵۵	شکل (۷-۴): نمای شمالی کوچه حسنی کیا.....
۵۶	شکل (۸-۴): نمای جنوبی کوچه حسنی کیا.....
۵۶	شکل (۹-۴): نمای غربی کوچه نیایش.....
۵۶	شکل (۱۰-۴): نمای شرقی کوچه نیایش.....
۵۷	شکل (۱۱-۴): نمای شرقی خیابان جماران در محدوده میدان جماران.....
۵۷	شکل (۱۲-۴): نمای غربی خیابان جماران بالای میدان جماران.....
۶۱	شکل (۱۳-۴): انواع بافت در محله جماران.....
۷۳	شکل (۱۴-۴): معماری منظر انواع درهای شمیرانی.....
۷۳	شکل (۱۵-۴): ویژگی های معماری منظر در و پنجره به کار رفته در ابنیه جماران.....

فهرست جداول

صفحه	عنوان
۶۲	جدول (۴-۱): مقایسه بافت روستایی و بافت شهری از جهت ویژگی های کلان منظرین.....
۷۹	جدول (۵-۱): عوامل محتوایی دستیابی به ویژگی های معماری منظر روستا-شهر جماران.....
۸۲	جدول (۵-۲): ویژگی های معماری منظر روستا-شهر جماران.....

فهرست نقشه ها

صفحه	عنوان
۲۶	نقشه (۱-۲): سایت پلان روستا- شهر میلنیوم گرینویچ.....
۲۸	نقشه (۲-۲): نواحی و محلات شهرداری منطقه ۱۲.....
۳۰	نقشه (۳-۲): سازمان فضایی پیشنهادی در طراحی معماری منظر محله عودلاجان.....
۳۳	نقشه (۱-۳): قصران- جهات گسترش کوه ها و امتداد راه ها.....
۳۳	نقشه (۲-۳): قصران- بخش ها و آبادی ها و رودها.....
۳۹	نقشه (۳-۳): نقشه سیاسی تهران و حومه در سال ۱۳۰۸.....
۳۹	نقشه (۴-۳): بخشی از نقشه دارالخلافة تهران و روستاهای اطراف آن در سال ۱۳۲۸ هجری قمری- ترسیم از مهندس عبدالرزاق.....
۵۲	نقشه (۱-۴): ساختار کالبدی اصلی پیشنهادی منطقه یک.....
۵۳	نقشه (۲-۴): محورهای ارتباطی محله مورد پژوهش.....
۶۰	نقشه (۳-۴): سیر تحول منطقه در سال های ۳۴-۷۷.....
۶۴	نقشه (۴-۴): کاربری های محدوده نمونه موردی در جماران.....
۶۶	نقشه (۵-۴): سایت پلان کوچه حسینیة و بیمارستان قلب.....
۷۱	نقشه (۶-۴): سازه و اسکلت در منطقه نمونه.....
۷۱	نقشه (۷-۴): عمر ابنیه در منطقه نمونه.....

فهرست عکس ها

صفحه	عنوان
۲۵	عکس (۱-۲): محدوده جدید و قدیم روستا- شهر میلنیوم گرینویچ.....
۲۶	عکس (۲-۲): خانه های روستا- شهر میلنیوم گرینویچ.....
۳۷	عکس (۱-۳): تجریش در زمان ناصرالدین شاه پر از درخت انجیر و گیلاس و مزرعه های با صفا
۴۰	عکس (۲-۳): پل تجریش و خانه های اطراف آن- دوره پهلوی
۴۰	عکس (۳-۳): منظره کوه البرز از میدان توپخانه
۴۱	عکس (۴-۳): دورنمای شمیران و کوه های البرز (۱۲۷۷-۷۸ ه.ق.)
۴۱	عکس (۵-۳): بارگاه امامزاده صالح و درخت چنار معروف آن - دوره پهلوی
۵۳	عکس (۱-۴): ویژگی های معماری منظر ورودی محور حسنی کیا از میدان جماران
۵۳	عکس (۲-۴): ویژگی های معماری منظر محور حسنی کیا
۵۳	عکس (۳-۴): محور نیایش
۵۴	عکس (۴-۴): ورودی محور نیایش
۵۴	عکس (۵-۴): منظر کنونی میدان جماران
۵۵	عکس (۶-۴): ویژگی های منظر خیابان جماران منتهی به میدان جماران
۵۷	عکس (۷-۴): نمای غربی میدان جماران.....
۵۷	عکس (۸-۴): نمای غربی خیابان جماران در پایین میدان جماران
۵۸	عکس (۹-۴): کوچه یکم و ورودی کوچه حسنی کیا به عنوان نمونه موردی شکل معابر.....
۵۸	عکس (۱۰-۴): بخش میانی کوچه حسنی کیا و بن بست شقایق به عنوان نمونه موردی شکل معابر.....
۵۹	عکس (۱۱-۴): بخشی از توالی دید های کوچه عرفانی
۶۲	عکس (۱۲-۴): دید از بالای کوه به محله
۶۳	عکس (۱۳-۴): جماران- دهه ۵۰ شمسی / دهه ۸۰ شمسی
۶۳	عکس (۱۴-۴): منظر عمومی شمیران.....
۶۳	عکس (۱۵-۴): کوچه باغی در شمیران
۶۳	عکس (۱۶-۴): نقاشی آبرنگ از امامزاده قاسم در نزدیکی ده جماران
۶۳	عکس (۱۷-۴): کوچه باغ های شمیران در زمستان
۶۴	عکس (۱۸-۴): خانه ای در اوین
۶۴	عکس (۱۹-۴): حضرت امام و خانواده در خانه جماران.....
۶۵	عکس (۲۰-۴): کوچه حسینیه و درب منزل امام.....
۶۶	عکس (۲۱-۴): منزل و محل سخنرانی امام خمینی.....
۶۷	عکس (۲۲-۴): ورودی بیمارستان قلب بقیه الله جماران
۶۷	عکس (۲۳-۴): مسجد جماران.....
۶۸	عکس (۲۴-۴): زورخانه شهید مهدی اژدری جماران

- عکس (۲۵-۴): موقعیت باغ تاریخی محله جماران ۶۸
- عکس (۲۶-۴): باغ تاریخی مشیرالسلطنه ۶۸
- عکس (۲۷-۴): تالار عقیق در خیابان جماران ۶۸
- عکس (۲۸-۴): بناهای شاخص از عناصر دید و منظر مصنوع جماران ۶۹
- عکس (۲۹-۴): کوه اصلی ترین عنصر طبیعی دید و منظر در جماران ۶۹
- عکس (۳۰-۴): چنار قدیمی کوچه حسنی کیا از عناصر اصلی منظر طبیعی جماران ۷۰
- عکس (۳۱-۴): چنار قدیمی کوچه نیایش از عناصر اصلی منظر طبیعی جماران ۷۰
- عکس (۳۲-۴): درختان بیرون زده از دیوار خانه ها و باغات از عناصر منظر طبیعی جماران ۷۰
- عکس (۳۳-۴): شیروانی در خانه ها و فضاهای عمومی (تکیه نیاوران) ۷۱
- عکس (۳۴-۴): از ویژگی های معماری منظر: آجر، کاهگل، سنگ قلو، گچ، چوب، حلبی مصالح به کار رفته در خانه ها ۷۲
- عکس (۳۵-۴): تزئینات شیروانی خانه های قدیم و سر در ورودی گورستان ظهیرالدوله شمیران ۷۳
- عکس (۳۶-۴): پنجره های به کار رفته در ابنیه جماران ۷۳
- عکس (۳۷-۴): پنجره های متنوع در خانه های در شمیران ۷۳
- عکس (۳۸-۴): پیت حلبی به عنوان گلدان گل (تزئینات) ۷۳
- عکس (۳۹-۴): انواع در به کار رفته در ابنیه جماران ۷۳
- عکس (۴۰-۴): معماری منحصر بفرد خانه های شمیران ۷۴
- عکس (۴۱-۴): معماری خانه ای قدیمی در کوچه نیایش ۷۴
- عکس (۴۲-۴): جشن نیمه شعبان در محله جماران ۱۳۸۸ ۷۴
- عکس (۴۳-۴): مراسم عاشورا در محله جماران ۱۳۸۹ ۷۵
- عکس (۴۴-۴): سقاخانه و حوض ماهی از عناصر منظر در شمیران ۷۵
- عکس (۴۵-۴): محل روشن کردن شمع از عناصر دید و منظر جماران ۷۵
- عکس (۴۶-۴): ترکیب درختان میوه، چنار، عرعر و سپیدار در باغ خیابان جماران تابستان و زمستان ۷۶
- عکس (۴۷-۴): درخت ابریشم و کاج تهران در باغات ۷۶
- عکس (۴۸-۴): درخت توت، خرمالو، درخت آفاقیا و پیچ امین الدوله در حیاط خانه ها ۷۶
- عکس (۴۹-۴): پیچک و درخت مو به عنوان گیاه رونده روی دیوار باغ ها و حیاط ها ۷۶
- عکس (۵۰-۴): گلدان گل از عناصر منظر طبیعی جماران ۷۶

فصل اول

کلیات تحقیق